

18. Allen Ginsberg: A leples bitang. Európa Könyvkiadó, Bp., 1983. 8. p.
19. Platón: Összes Művei, II. köt. Európa Könyvkiadó, Bp., 1984., 455–460. p.
20. Tibeti Halottaskönyv. Háttér Kiadó, Bp., 1991.
21. Egyiptomi Halottaskönyv. Farkas Lőrinc Imre Kiadó, Bp., 1994.
22. József Attila: Összes versei. Századvég Kiadó, Bp., 1993. 235. p.
23. Uo.
24. Hamvas Béla: A babérligetkönyv – Hexakümion. Életünk Könyvek, Szombathely, 1993., 273–276. p.
25. James Douglas Morrison Awake című versének egy részlete saját fordításomban, az eredeti a Lords and the New Creaturs című kötetben jelent meg 1968-ban, Los Angelesben.
26. Móricz Zsigmond: Válogatott novellái. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1975.
27. Mikszáth Kálmán: Válogatott novellái. Móra Ferenc Könyvkiadó, Bp., 1965.
28. Szerb Antal: Utas és holdvilág. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1974.

BORBÁNDI GYULA

A világ térképe a nyugati magyar irodalomban *

Nem tudom, van-e olyan magyar irodalomtörténeti feldolgozás, amelynek tárgya idegen országok és távoli földrészek művészi eszközökkel és irodalmi művekben történt bővebb tárgyalása, ábrázolása, szemléltetése, megismertetése. Olyan munka, amely arra adna választ, hogy külföldi utazások, rövidebb-hosszabb tartózkodások, letelepedések, idegen környezetbe történt beilleszkedések milyen szerepet játszottak írók pályafutásában és alkotói életműveikben. Lehet, hogy van, vagy vannak ilyen dolgozatok, de feltételezéseim szerint kevesen ismerik, és az irodalomkedvelők többsége legfeljebb azt tudja, hogy magyar írók közül kik jártak távolabbi országokban, idegen vagy alig ismert tájakon, milyen jelentős műveket ihlettek a külföldön töltött évek, az ott és az alatt szerzett élmények és tapasztalatok.

Feltehetően Mikes Kelemen levelei az első magyar írói alkotások, amelyek az idegen környezetben való élés nehézségeiről, szenvedéseiről, gyötrelmeiről, de ugyanakkor örömeiről és boldogságairól is hírt adtak. A magyar irodalomban Mikes és bujdosó társai révén először Törökország és benne Rodostó játszott ihlető szerepet, de eltekinünk azoktól a vidékektől és városoktól, amelyek – mint Bécs, Dalmácia, Krakkó, Galícia, Szerbia – időnként magyar uralom alatt vagy Magyarországgal szoros kapcsolatban, közvetlen közelségben éltek.

Az újkori magyar irodalomban kétségtelenül Párizs volt az az idegen város, amely iránt mindig rendkívül eleven érdeklődés mutatkozott, amely az európai szellemi élet központjának számított, ahová sok író és más művész vágyakozott, legjellegesebb alkotóink közül oly sokan utaztak, töltöttek hosszabb időt, és amely minden más városnál mélyebb nyomokat hagyott az alkotásokban.

---

* Előadásként elhangzott a hévízi irodalmi napokon, 1994. július elsején.

Elég talán Adyra emlékeztetni, akiről magyar irodalomtörténetében Szerb Antal azt írta, hogy neki „éppúgy el kellett mennie Párizsba, a városok városába, mint az igazhitűnek Mekkába”. Jóllehet, első útján nem érezte magát igazán jól a francia fővárosban, állandóan visszavágyott. Keveset tudott franciául, nem volt egészen tisztában a francia viszonyokkal, nem voltak francia barátai, a francia szellemnek sem lett rabja, mégis vonzotta a Szajna-parti metropolis. Ismét és ismét felkereste. Megunta, majd újból érdekelte és sóvárgott utána. Szerb Antal szerint azért, „mert Párizs neki elsősorban a Nagyváros volt... A polgárostály újonnan felszentelt bajnokát semmi sem igézte meg annyira, mint a nagyváros nagyvárosiassága”. Nem tudom, a második világháború utáni korszak magyar értelmiségi menekültjeit nem ez a nagyvárosiasság igézte-e meg, mint korábban Adyt. Talán hozzá hasonlóan közülük is sokan a nyugati polgári életforma kiteljesedéséből való részesedés vágyától hajtva igyekeztek Párizsba, Londonba, Genfbe, Amszterdamba és más földrészek nagyvárosaiba.

Ady lírai és prózai írásai között előkelő helyet kaptak a Párizsban született és a Párizsról, valamint Franciaországról szóló művek. Megelőzte őt azonban a Párizsjárásban Ambrus Zoltán és Szomory Dezső. Az előbbi már 1885-ben érkezett a francia fővárosba, a Sombonne-on tanult, és belemerült az ottani szellemi életbe. Tanúskodnak erről a Párizsból küldött írásai. Az utóbbi 1890-ben ment – a katonai szolgálat elől – Párizsba, hogy – meghosszabbítva londoni és oxfordi tartózkodással – tizenöt évet töltsön külföldön. „A párizsi regény” című könyve nemcsak a történések helye, de az írói szemlélet és az alkotói stílus alapján is a korabeli Franciaország és az uralkodó életérzés kifejezője.

Röviddel Ady után Szabó Dezső is Párizsba utazott, egy esztendőt töltött ott, és nemcsak műveinek tárgya, de szelleme is a francia kultúrával való találkozás lecsapódása, annak jegyeit viselve magukon.

E rövid áttekintésben csak néhány név említésére nyílik tér és csak utalásszerűen érinthető, hogy Európa és a világ mely tájai és kik révén vonultak be a magyar irodalomba. Kosztolányi Dezső egy évig Bécsben tanult, számos nyugati útja élményei és tapasztalatai alapján gyűlt össze az a hatalmas európai tudásanyag, amely életművét jellemezte és kivételes minőségűvé tette. Füst Milán a húszas években bejárta Ausztriát, Németországot, Svájcot és Olaszországot. Laczkó Géza Párizsban tanult és szerzett műveit alakító francia műveltséget. Kassák Lajos fiatal korában munkásként vándorolt Nyugat-Európában, majd élt hat évig tartó emigrációban Bécsben. „Egy ember élete” című önéletrajzi regénye igazolja, hogy milyen maradandó eredménnyel járt szellemi fejlődésére és alkotómunkája irányára egyfelől az első világháború előtti vándorút, másfelől a nyugati avantgárd irányzatokkal való közvetlen kapcsolatot előmozdító exílium. Hatvany Lajos első emigrációját német nyelvterületen, 1938 után a másodikat Franciaországban és Angliában töltötte. Kodolányi János 1936 és 1938 között ötször járt Finnországban, és ami a magyar irodalomban a finn testvérnépről fellelhető, nagyrészt neki köszönhető. A lelkes és szorgalmas utazók közé tartozott Illyés Gyula, aki 1922 és 1926 között emigránsként Franciaországban élt és ez évek történetét elevenítette fel a „Hunok Párizsban” lapjain. A negyvenes évek utazásainak nyomai a „Franciaországi változatok”-ban és más írásokban lelhetők fel. Naplójegyzetei arról tanúskodnak, hogy élete végéig éles szemmel és éber figyelemmel járta a világ országait, ismerkedett közeli és távoli vidékek lakóival, keresett mindenütt felhasználható anyagot lírai és prózai művekhez. Ugyanez mondható Tamási Áronról, akinek amerikai élményei az „Ábel Amerikában” című regényben csapódtak le.

Ebben az összefüggésben külön érdemes szólni Remenyik Zsigmondról, aki a magyar irodalom érdeklődését messzi tájakra terjesztette ki. Húszéves fiatalemberként 1920 nyarán Bécsen, Hamburgon, Hollandián át ért Amsterdamba, onnan hajóval átszelve az óceánt, Pernambucót és Montevideót érintve szállt partra Buenos Airesben. Hat éven keresztül járta a dél-amerikai kontinenst. Beutazta Argentínát, Paraguayt, Chilét, Bolíviát, Perut, Ecuadorot. Megismerte a földrész nyomorát, találkozott kikötők, halászfaluk, ipari proletárnegyedek, nagybirtokok szegényparaszti telepei lakóival, indiánokkal, szembesült a kontinens forrongó politikai életével és mint dél-amerikai vándorlásai tudós kutatójától, Ferdinandy Györgytől tudjuk, a különböző országok avantgárd művészeti irányzataival és csoportjaival. Élményeit, viszontagságait, kalandjait később – magyarul és spanyolul írt – könyvekben elevenítette fel. „Vész és kaland”, „Vándorlások könyve”, „Öserdő”, „A keselyű” című műveinek és kisebb elbeszélő munkáinak Dél-Amerika az ihletője és színhelye. 1939 és 1941 között Észak-Amerikában járt, és erről is könyvben, útirajzokban, cikkekben számolt be.

Amikor a második világháború után elindult a magyar történelem számszerint legnépesebb és jelentőségében legfontosabb emigrációjának tevékenysége, a Nyugatra került magyarok előtt oly távlatok nyíltak, amelyek előnyösen befolyásolták a világnak mint témának és ihlető erőnek a magyar irodalomba történő befogadását, valamint addigi helyének megerősödését és kibővítését.

A világban szétszórt magyar írók révén olyan országok, vidékek, tájak, városok kerültek be az irodalomba, amelyek addig kevéssé vagy egyáltalán nem szerepeltek. Az előbbi rövid áttekintésből kivehető volt, hogy Párizs és Franciaország minden más várost és országot felülmúló szerepet játszott. Bár Magyarországnak az volt a híre, hogy a német szellem és civilizáció hatása alatt állt és fejlődött, ez az irodalomban kevéssé volt kimutatható. Az irodalmi érdeklődés iránya és a fő ihletforrás Párizs és Franciaország volt. Mint téma is jóval gyakrabban fordult elő, mint Németország, vagy annak bármely tartománya és városa. Ami a német kultúra magyarországi jelenlétét illeti, az a képzőművészetekben, a műszaki fejlődésben, a civilizációs haladásban, a polgárosodási és városiasodási folyamatban jóval szembeszökőbb volt, mint az irodalomban, ahol a francia töltötte be a fő szerepet. Onnan érkezett a legtöbb hatás és ösztönzés. Úgy tesszük, hogy a század első évtizedeiben az angolszász és olasz kultúra felé való tájékozódás, kapcsolat és a szellemi cserefolyamatok száma is alulmaradt a franciával szemben. A többi európai nép szellemi hagyományainak és eredményeinek ismerete még hiányosabb volt.

Ezen a képen módosított a nyugati magyar irodalom, amely 1945-től kezdődően majd öt évtizeden át nagymértékben tágította a világnak az egyetemes magyar irodalomban kirajzolódó térképét. A külföldi letelepedés, vagy akárcsak hosszabb tartózkodás, idegen emberekkel és kultúrákkal való szembesülés, szokatlan közviszonyokkal és életmódokkal való tartós együttélés a témakörök földrajzi kiterjedéséhez, a látószögek kitágulásához és az ábrázolási módszerek gazdagodásához vezetett. Ezen kívül olyan területeket és tájakat vont a magyar irodalom érdeklődési körébe, amelyek korábban elérhetetlenek és olykor érdektelenek voltak. Ha a legutóbbi időkhöz tartó emigrációt összevetjük a korábbiakkal – a Rákóczi és Kossuth névvel jelezhetővel, valamint a két világháború közöttivel –, egyik sem hagyott maga után oly gazdag irodalmi termést, mint az 1945 és 1990 közötti. És egyikben sem kaptak – talán a Rákóczi-emigráció kivételével – az emigránsokat befogadó országok és városok oly kimunkált és aprólékos irodalmi megjelenítést, mint a legutóbbiban. A nyugati országokban szüle-

tett magyar irodalmi alkotások tematikai gazdagsága, az elhagyott hazára és embereire való emlékezés mellett az új környezettel és idegen világokkal való megismerkedés dokumentumai cáfolni látszanak azt a gyakori hazai véleményt, amely szerint az emigráns irodalom fő tárgya a múltba és a hazába való visszavágyódás, lényegében tehát – mint Páskándi Géza is kifejtette – nosztalgiairodalom. A valóságban a határokon túli világot legalább olyan mértékben kebelezte be az irodalomba, mint amilyen mértékben az elszállt idővel foglalkozott.

Jelentékeny mértékben gyarapodott a befogadó országok nyelvén író és publikáló magyarok száma. Egyetlen előző emigrációban sem akadt oly sok magyar, aki nyelvet váltott volna, vagy a magyar mellett – olykor azt háttérbe szorítva – a németet, a franciát, az angolt vagy egyéb idegen nyelvet választotta volna kifejezési eszközül. Elég, ha a Köszler Artúrból angol íróvá lett Arthur Koestlerre, a Békessy Jánosból és Szenessy Marióból a németté lett Hans Habera és Mario Szenessyre, az Arnóthy-Kovách Krisztából, Gáspár Lorándból és Kristóf Ágotából francia nyelvűvé lett Christine Arnothyra, Lorand Gasparra és Agota Kristofra, vagy a Kishont Ferencből lett ivrit nyelvű izraeli Ephraim Kishonra gondolunk. És még nem is szóltunk a főleg angol nyelvterületen tapasztalt esetekről, kivált a fiatalabb nemzedékek tagjainak körében. Miska János több tanulmányban és cikkben hívta fel a figyelmet a Kanadában angolul író és publikáló magyarokra.

A korábbi emigrációktól eltérően e századunk második felében többen annyira kétnyelvűekké váltak, hogy egyforma könnyedséggel írtak és írnak magyarul és valamely nyugati nyelven. A tudósoknál ez nem meglepő, de a költőknél és szépíróknál nehéz feladat és szép teljesítmény egy idegen nyelv oly mértékű elsajátítása, hogy szépírói alkotásra képesít. Magyaron kívül franciául írt és ír Batori Miklós, Ferdinandy György, Major-Zala Lajos, angolul Mikes György, Tábori Pál, Vizinczey István, svédül és norvégul Thinsz Géza, illetve Sulyok Vince, hollandul Sivirsky Antal, németül Lénárd Sándor, Mirtse Ágnes, Kocsis Gábor, Vajda István, Sebestyén György, hogy csak néhányat említsék. Az angolszász nyelvterületen különösen gyakori a két nyelven író és publikáló magyarok száma.

Míg a hazai magyar írók a múltban főleg Párizsra vetették tekintetüket, a második világháború után Nyugatra került magyarok csak viszonylag mérsékelt érdeklődést tanúsítottak a francia főváros és a francia kultúra iránt. Legalábbis művekben kevéssé csapódott le a Párizsban vagy Franciaországban töltött élet. Gara Lászlóról, Megyery Sáriról, Lehoczky Gergelyről, Ferdinandy Györgyről, Karátson Endréről elmondható azonban, hogy munkáikban Párizs, a francia városok és tájak jelentős szerepet kaptak, egy szép és erős hagyomány folytatásának szándékát villantva fel. Ugyanez mondható a Magyar Műhely szerzőiről, Nagy Pálról és Papp Tiborról, akiknél Franciaország és Párizs ugyan nem színhelyként és témaként lép előtérbe, hanem olyan sugallatok forrásaként és alkotói módszerek serkentőjeként, amelyek szorosan kapcsolódnak Franciaországhoz és annak modern szellemi áramlataihoz.

Érdekes módon, a nyugati magyar irodalomban Róma és Itália mintha erősebben és érzékletesebben lenne jelen, mint Párizs és Franciaország. Hadd hivatkozzam Cs. Szabó László munkásságára. „Római muzsika” című könyve itáliai útiélmények, naplók, esszék gyűjteménye. Az „Irgalom” története Olaszországban játszódik, az oda-vetődött menekültek létbizonytalansága, kiszolgáltatottsága, nyomora tárul elénk az örökké kék ég alatt, és egy hatalmas kultúra jelenvalóságával mint háttérrel. A „Pót-vizsga” és „Az érme” című elbeszélés színhelye Róma, illetve Firenze, bőven táplálkoz-

va azokból az élményekből és tapasztalatokból, amelyeket a szerző e két városban szerzett. Cs. Szabó itáliai tárgyú műveiben a korral és a szintérrel szembesít, a tájak lelkét, szellemét, múltját idézi fel és önmaga helyét keresi ebben a világban. Akárcsak Fenyő Miksa, aki „Ami kimaradt az Odisseából” című könyvében a régi Rómát kelti életre, a jelenlegit hozza közvetlen közelbe, utazásairól és élményeiről számol be, életének Itáliával való találkozásain mereng el. Megyer József Rómát, Nápolyt, Sziciliát és Toszkánát írja le. A piarista szerzetes író jóval többet ad a szokványos útirajzoknál, városképei és tájképei apró irodalmi alkotások, amelyekben a tudás- és ismeretanyag a művészi megformálás igényével társul.

Nem lenne teljes e rövid áttekintés Márai Sándor említése nélkül, akinek hosszú éveken át először a Nápoly melletti Posillipo, majd a valamivel távolabbi Salerno volt a lakóhelye. A „San Gennaro vére” című regény története e csodákat termő tájon játszódik le. A Napló eddig megjelent és még publikálatlan részei Nápoly és környéke, valamint Olaszország más vidékei mai életét tárják elénk. A kötetekké összeálló naplójegyzetek egy Itáliát jól ismerő, éles szemű és kritikájában nem tartózkodó megfigyelőt mutatnak. Az olasz jelenről alkotott képet gazdagítja Lénárd Sándor is, aki 1938 és 1951 között élt Rómában. Emlékezetében mindent elraktározott, majd papírra vetett, amit ott töltött tizenhárom éve alatt látott, tapasztalt, megélt. A „Római történetek” című könyve pompás gyűjteménye itáliai emlékeinek. Horváth Elemérnek a római évei alatt írt versein is átsüt az örök város napja, megvilágítva élete apró eseményeit, önnön és mások boldog pillanatait. Kabdebó Tamás az Olaszországban töltött hónapok tapasztalatai anyagából gyúrta „Az istenek” című regénye eseményeit. Ötvenhatos magyar fiatalok római és olaszországi történetei, a város és az ország lakóinak életszemlélete és életvitele, a mindennapok gondjai és örömei töltik meg a kis könyv lapjait.

Dél-Európánál maradvá ismét Cs. Szabó Lászlót kell említeni. Görögország az ő révén vált nyugati és egyetemes magyar irodalmi témává. A „Halfejú pásztorbot” című kötetet – jellegében hajónaplót – olvasva, kitarul előttünk az égei-tengeri táj, a görög múlt, vallás és kultúra, a mitológia világa és a tengermosta szigetpartok, napsütötte kolostorok, antik oszlopcsarnokok szépséges látványa.

Spanyolországról Megyer József és Rónai Zoltán adott értékes tudósítást és rajzolt színes képet, eligazítva az olvasót az ibér félsziget múltjában és szokásaiban, mai életében és sorsfordulóiban, városainak és tájainak izgalmas történetében.

Bécs és Ausztria magyar emlékeit Juhász László fedezte fel és tette ismertté. Nyugat-Németország háború utáni megpróbáltatásai és viszontagságai a háttere Wass Albert „Ember az országút szélén” című regényének, amelyben a német földre és a romok eltakarítása után az életet újra elindító nép közé került magyar kitelepülők nyomorúságos első éveit idézte fel. Svájc Major-Zala Lajos néhány helyi ihletésű versével vonul be a magyar irodalomba. Az „Árva Dzodzet” című – francia ajkú fribourgiaknak és romandiaknak íródott, majd magyarul is megfogalmazott – versciklusban a költőt befogadó Fribourg előtt tiszteleg, lírai ábrázolását adva a város és környéke táji szépségeinek, történelmének és népe viselkedésének.

Londont és Angliát főleg Mikes György, Tábori Pál, Kabdebó Tamás, Gömöri György, Sárközi Máttyás vonta a nyugati magyar olvasó érdeklődése és figyelme körébe, megismertetve vele a szigetország népeinek szokásait, életvitelét és a dolgok szemléletének a mienktől oly eltérő voltát. Mikes György ráadásul az angol humort is közvetítette eddigi és majdani olvasóinak, sőt az angol humor magyarítására is vállalkozott. Ebben Vajda Albert is jeleskedett, a magyar és az angol humor vegyítésével alkotva

meg szatíráit és vidám történeteit. Kabdebó Tamás érdeme, hogy Írország a magyar irodalom tárgyai közé került. Az ő írásaiból – főleg „Írország két arca” című könyvéből – egy kevéssé ismert nép kevéssé ismert története, mondakincse, gazdag irodalma, szokásai elevenedtek meg, és kerültek közelebb hozzánk Írország társadalmi, gazdasági, kulturális és politikai problémái is.

Skandinávia elsősorban Thinsz Géza és Sulyok Vince révén vált magyar irodalmi témává. Thinsz verseiben és prózai szövegeiben a svédek megismertetése és a maga kétlakísága – az identitás körüli bizonytalanság, a kettős kötöttség, a megosztott vonzalom – érzékeltetésére törekedett, egyúttal mindkét irányban a megértés útjait egyengetve. Ugyanez foglalkoztatja az Oslóban élő Sulyok Vincét is. Tudományos dolgozatai a magyar és a norvég kultúra kölcsönös tudomásulvételét ösztönzik, verseiben pedig érzékeltetővé válnak a Norvégiában érvényesülő szellemi és erkölcsi hatások.

Annak tulajdoníthatóan, hogy a második világháborút, majd az 1956-os forradalmat követően oly sok magyar író került Észak-Amerikába, valamint más tengerentúli országokba, nagymértékben megnőtt az ott született és e távoli földrészekkel foglalkozó szépirodalmi alkotások száma.

Ami az Egyesült Államokat illeti, a számos eset és eredmény közül hadd említsek csak néhányat. Márai Sándor 1952-től 1967-ig New Yorkban, majd 1980-tól 1989-ben bekövetkezett haláláig a kaliforniai San Diegóban élt. Az Amerikában írott naplójegyzetek, amelyek nagy részét még mindig kéziratban őrzi a kiadó, gazdag adat- és élményanyaggal gyarapítják az irodalmat. Amerikáról is szó van a San Diegóban befejezett „Judit... és az utóhang” című regényében, amely az Újvilágba jutott férfi és nő sorsán keresztül az idegen környezettel, a szokatlan viszonyokkal és az asszimilációs kísértéssel való küzdelmet ábrázolja.

Gombos Gyula a „Hillsdale” című irodalmi szociográfiában egy amerikai falu múltját és jelenét írja le, a „Szabadságalapítók” című könyvben pedig a három és félszáz év előtti bevándorlók, a plymouthi angol telepesek viszontagságos honfoglalására emlékeztet. Sztáray Zoltán „Hudson parti álom” című elbeszéléskötetének több darabja és Kaliforniáról készülő könyve Amerikát igyekszik közelebb vinni a magyar olvasóhoz, és megismertetni őt a sokaknak eléggé idegen világgal. Sári Gál Imre verseiben is Kaliforniát találjuk az előtérben, természeti szépségeivel, nagy városaival, technikai csodáival és sokfelől érkezett modern életformájú lakóival. „Az amerikai Debrecen” és a „Clevelandi magyar múzeum” című kis példányszámú munkáiban az amerikai emigráns magyarok beilleszkedési problémáival és magyar kultúrájuk, nemzettudatuk alakulásával foglalkozik. Faludy György, Túz Tamás, Baránszky László, Horváth Elemér, András Sándor, Kemenes Géfin László, Vitéz György és költőtársaik verseiben a többi között az amerikai létproblémák hatásával, az amerikai és magyar életérzés vegyülésével, az amerikai avantgárdnak a magyar poétikával való szembesülésével találkozunk. Több költeményben felvillannak az Egyesült Államok és Kanada festői tájai, magas hegyei és enyhe lankái, kanyargó folyói és csillogó tavai, virágos völgyei és rendezett falvai, de ugyanakkor piszkos, kormos nagyvárosai, tágas sugárútjai és sötét sikátorai, mindenféle bőrrű és származású emberei. Versek, szövegek, elbeszélések, regények igazolták az észak-amerikai kontinensnek a magyar irodalomban kimutatható hatását és jelenlétét.

Fontos szerep jut Amerikának Halász Péter regényeiben, novelláiban, karcolataiban. A „Második Avenue”, a „Fogócska”, az „Eltévedt utas” története vagy kizárólag – például New York magyar negyedében és a Broadway környékén – az Egyesült Ál-

lamokban vagy az Egyesült Államokban is játszódnak. A cselekmény gyakran akörül bonyolódik, hogyan találják meg helyüket a bevándorlók a megváltozott környezetben, hogyan viaskodnak az ismeretlen nyelvvel és szokásokkal, hogyan morzsolódnak fel a kisebb és nagyobb magyar közösségek. Ifj. Thury Zoltán „Békételenek” című regénye is New Yorkban játszódik. Hőse egy magyar banktisztviselő, aki egy világváros forgatagában, különféle nemzetiségű bevándorlókból összeálló embertömegben és a mozgalmas, lüktető mindennapi amerikai életben igyekszik megtalálni a helyét.

A Közép- és Dél-Amerika iránt érdeklődő magyar olvasónak nem kell már Remenyik Zsigmonddal beélnie, ha az amerikai kontinens déli fele iránt érdeklődik. A nyugati magyar írók közül többen kínálnak neki olvasnivalót a karibi és latin-amerikai országokról. A Puerto Ricóban élő Ferdinandy György a „Mammuttemető” című szociográfiai kötetében az Antillákra került két magyar – egy férfi és egy nő – élet-történetét keresztül mutatja be a spanyol-amerikai létviszonyokat, a bevándorlókra váró sorsot, életüket elszomorító vagy megszépítő kalandokat. Néhány elbeszélésében is erre a vidékre és ebbe a környezetbe helyezi a cselekmény színhelyét. Kabdebó Tamás – aki éveket töltött brit Guayanában – „Magyar Odüsszeuszok” című könyvében Közép- és Dél-Amerikába sodródott magyarok történetével érzékelteti a sokfajta népek által lakott és egymástól eltérő hagyományok, kultúrák által formált országok életét. Több novellája is latin-amerikai környezetben játszódik. Kutasi Kovács Lajos nemcsak ismeretterjesztő könyvekben foglalkozott a brazíliai tájakkal, az Amazonas őserdeivel, az indiánok sorsával, hanem elbeszéléseiben is Dél-Amerika színes népei, vad és szépséges tájai, gyorsan növekvő városai, az ott élő magyarok küzdelmei, vállalkozásai, sikerei és kudarcai elevenednek meg. Ez a külön magyar világ a háttere a „Szereposztás” című regénynek is, amelyben a dél-amerikai magyar színészek munkáját idézi fel. Lénárd Sándort is erősen foglalkoztatta Dél-Amerika. 1951-től haláláig, húsz éven át a német bevándorlók által alapított Blumenau nevű brazil városka környékén lakott, és orvosként, íróként egyaránt gyűjtötte az adatokat, emlékeket a természet szépségeiről és az emberek életéről. „Völgy a világ végén” című könyve hiteles és művészi igényű beszámoló Brazília őserdeiben, falvaiban és városaiban szerzett élményeiről és átélt eseményekről.

Nyugati magyar írónak köszönhető, hogy Ausztrália nem ismeretlen földrész többé a magyar irodalomban. Domahidy András érdeme, hogy immár nemcsak földrajzilag, történelmileg és politikailag tartják számon, hanem irodalmilag is. A Perthben élő író „Árnyak és asszonyok” című regényében és több elbeszélésében az ötödik földrész, különösen Nyugat-Ausztrália, ahol lakik, menekült magyarok letelepedésének, az új lakóhely és környezet otthonná válásának színhelye, az alkalmazkodás és beilleszkedés lélektanának műhelye, emberi viszonyok és kapcsolatok átalakulásának, régi álmok új álmokkal való felcserélésének elindítója. Domahidyn kívül még néhány költő és író munkálkodott e távoli földrész irodalmi megközelítésén és az ott lakó magyarok sorsának megjelenítésén.

És ha e vázlatos felsoroláshoz és a teljesség igénye nélkül felrajzolt képhez hozzáveszem, hogy a többi között Cs. Szabó László „Hunok Nyugaton” és „Téli utazás” című könyvecskéje, jordániai és szentföldi útinaplója, Kovács Imre ázsiai és dél-amerikai útirajzai, Gábor Áron négy földrészt átfogó útleírásai, Vajda Albert történetei a világjárás vidám és nevetgető vetületeiről, valamint a nyugati rádióadásokban, főként a Szabad Európa Rádióban a világ tájairól és népei életéről éveken keresztül elhangzott irodalmi igényű beszámolók – Domahidy Miklóssé Svájcról, Szabó Zoltáné Angliáról,

Vándor Györgyié Ausztriáról, Rónai Zoltáné Spanyolországról, Sztáray Zoltáné Kaliforniáról, Környei Oszkáré Ausztráliáról, Sulyok Vincée Norvégiáról, Tóth Ágnesé Olaszországról – mily jelentős mértékben járultak hozzá Nyugat-Európa és tengerentúli országok múltjának és jelenének irodalmi feldolgozásához, a nyugati magyar írók iménti munkája minden elismerést megérdemel. Személyes helyzetük ezt megengedte és megkönnyítette, mégis rajtuk múlt, hogy a kínálókozó lehetőségeket irodalmunk javára hogyan használták ki.

E munka eredményei erősítették a világ térképének teljesebb jelenlétét a magyar irodalomban, sikerrel bizonyították ennek kitekintőképességét, befogadási készségét és minden irányú nyitottságát, növelték tematikai gazdagságát és a szellemi csereforgalomban való részvételi hajlandóságot, ezzel elmélyítették a világirodalomhoz való tartozás tudatát.

